

UNICORNIS

FARMACIHISTORISKA SÄLLSKAPET

NUMMER 1 ANNO 2009

Stellan Julius Gullström
– en av de främsta apotekarna
under första halvan av 1900-talet

Farmacihistoriska Sällskapet

Innehåll

Stellan Julius Gullström	2
Gunnar Lundberg 1920-2009.....	5
Recensioner.....	6
• Doktor Carlander i praktiken	
• Uppsala Medicinhistoriska förening	
• Svensk Medicinhistorisk Tidskrift	
Våra vackraste apotek börjar synas på nätet..	8
Notis.....	8

UniCornis

Unicornis utges av:
Farmacihistoriska Sällskapet
Box 1136, 111 81 Stockholm
Pg 86 06 78-2

Redaktionskommitté:
Ingegerd Agenäs, redaktör
historiker@swepharm.se
Jan-Olof Brånstad
janolofbranstad@gmail.com
Gunilla Torberger
johan@torberger.com

Layout:
Kerstin Heineman

APOTEKARSOCIETETEN
SWEDISH ACADEMY OF
PHARMACEUTICAL SCIENCES

Stellan Julius Gullström – en av de främsta apotekarna under första halvan av 1900-talet

Ungdomsåren

Stellan Gullström föddes 12 augusti 1871 i Filipstad. Han var son till gruvsdisponenten Julius Gullström och hans hustru Nanna, f. Afzelius. Han gick i skolan i Filipstad och Örebro. 1892 gav han sig ut på en 15 månaders långresa till Australien. Resan började i Melbourne och resenären hade 150 kronor och en officersrevolver i fickan. En ”backpacker” långt före sin tid. Han startade en kosmetikafabrik och sjöng Gluntar under Australiens röda måne.

Apotekarstudenten

Efter elevtid på apoteket i Söderhamn avlade han farmacie studiosusexamen 1891. Utöver Australienresan tjänstgjorde han på apoteken i Söderhamn, Bollnäs (filial), Gripen i Nyköping, Svanen i Stockholm och Örnen i Karlstad. Han började 1895 apotekarutbildningen i Stockholm. 1896 grundade han Farmaceutiska Institutets Elevförbund (numera Farmaceutiska Studentkåren). Under studietiden tilldelades han också ett flitstipendium och Martin Justelius stipendium. Apotekarexamen avlade han 1897.

Yrkes- och familjebanan tar sin början

Efter avlagd apotekarexamen återvände Gullström till Karlstad som provisor på apoteket Örnen (innehavare apotekare Viktor Undén). Han träffade dottern i huset – Greta Undén – och gifte sig med henne 1899. De fick tre barn (Sven, Ingemar och Marit). Victor Undén drog sig tillbaka och Stellan Gullström arrenderade apoteket. Familjen bodde i Karlstad till 1919. Genom sitt äktenskap blev Stellan Gullström svåger med Östen Undén och de båda männen blev mycket goda vänner. Med svågern diskuterade Gullström möjligheten att omvandla Farmaceutiska Institutet till fakultet inom Uppsala Universitet.

Karriär efter Karlstad-tiden

1920 blev Stellan Gullström medicinalråd och byråchef på apoteksbyrån vid dåvarande Medicinalstyrelsen. Tjänsten hade inrättats som en följd av läkemedelsförsörjningsproblemen under första världskriget. 1922 lämnade han Medicinalstyrelsen för att tillträda privilegiet på apoteket Ugglan i Stockholm. 1930 fick han transport till apoteket Svanen i Stockholm, som han innehade till pensioneringen 1949.

På Medicinalstyrelsen arbetade han med pensionsfrågan för apoteksinnehavare, som blivit akut efter att avskaffandet av de säljbara privilegierna genomförts och en fast pensionsålder började diskuteras. Vidare arbetade han för en förenkling av spritkontrollen, med inspektion av apotek och läkemedelsfabriker och med förberedelser för tillkomsten av specialitetskungörelsen.

Fackligt engagerade han sig som vice ordförande i Mellersta Sveriges Farmaceutklubb och ledamot av Farmaceutförbundets styrelse och ordförande i Närke-Värmlandskretsen. Som arrendator av apoteket Örnen i

Direktionens sista sammanträde innan rivningen påbörjas på Wallingatan (1923)

Karlstad var han sekreterare och kassaförvaltare i Apotekarförbundets Värmlands-Dalakrets. Som innehavare blev han ordförande i Apotekarsocieteten 1923-1935. Han var även ledamot i Farmaceutiska Institutets styrelse 1920-23 och 1926-35.

Under sin tid som ordförande i Apotekarsocieteten engagerade sig Gullström i många frågor:

Han visade stor solidaritet med obefordrade kollegor och arbetade mycket med pensionsfrågorna, när pensionsåldern sänktes från 70 till 67 år.

Han strävade efter att få resurser för produktionskontroll inom apoteken och var ledamot i Apotekssakkunniga, som lämnade förslag till vad som sedan blev specialitets-kungörelsen.

Han utvecklade ett fruktbart samarbete med de nordiska apotekarorganisationerna genom årliga samarbetsmöten.

1936 genomfördes ett avgiftssystem för apoteken som förbereddes under en stor del av Gullströms ordförandeskap och som avsåg att reglera inkomstfrågor och fördelning av kollektiva kostnader.

De farmacihistoriska samlingar som fanns inom Nordiska museet och Skansen sammanfördes till Skansenapoteket.

Han genomförde firandet av att det gått 150 år sedan apotekarsocieteten fick fullständiga stadgar, bland annat med högtidlig bankett i Spegelsalen på Grand Hotell.

Han hanterade genomförandet av Apotekarsocietetens nya fastighet 1925.

Internationella kontakter och resor

Gullström hade en rad internationella kontakter å yrkets vägnar och var medlem i flera internationella farmaceutiska organisationer.

Han tyckte mycket om att resa. Förutom resan till Australien under studietiden så deltog han i 1897 års medicinska kongress i Moskva, gjorde en botanisk studieresa till Krimhalvön och deltog i världsutställningen i S:t Louis 1904 som stipendiat.

Om den japanska paviljongen skriver han: *"Och japanerna äro sluga. Sin ställning såsom ett folk på modet begagnade de att fördubbla priset på allt de mången gång värdelösa krams, de hade till salu. Alltid funnos lystna köpare. Och de ej mindre lystna säljarnas gula ansikten skeno upp mera för hvar dag som gick."*

Kommunala och politiska uppdrag

Som så många av sina samtida kollegor engagerade sig Gullström aktivt i kommunal- och rikspolitik.

Under karlstadstiden tillhörde han Liberala Samlingspartiet (som 1923 kom att splittras i Frisinnade och Liberaler), föregångare till Folkpartiet. Han var ledamot i Stadsfullmäktige i nio år, de sista åren som vice ordförande. Han var ledamot i ett stort antal utskott och kommittéer.

Han representerade Värmlandsbanken i Riksdagens andra kammare 1920.

I och med anställningen vid Medicinalstyrelsen upphörde alla politiska uppdrag.

Farmacihistorisk bedrift

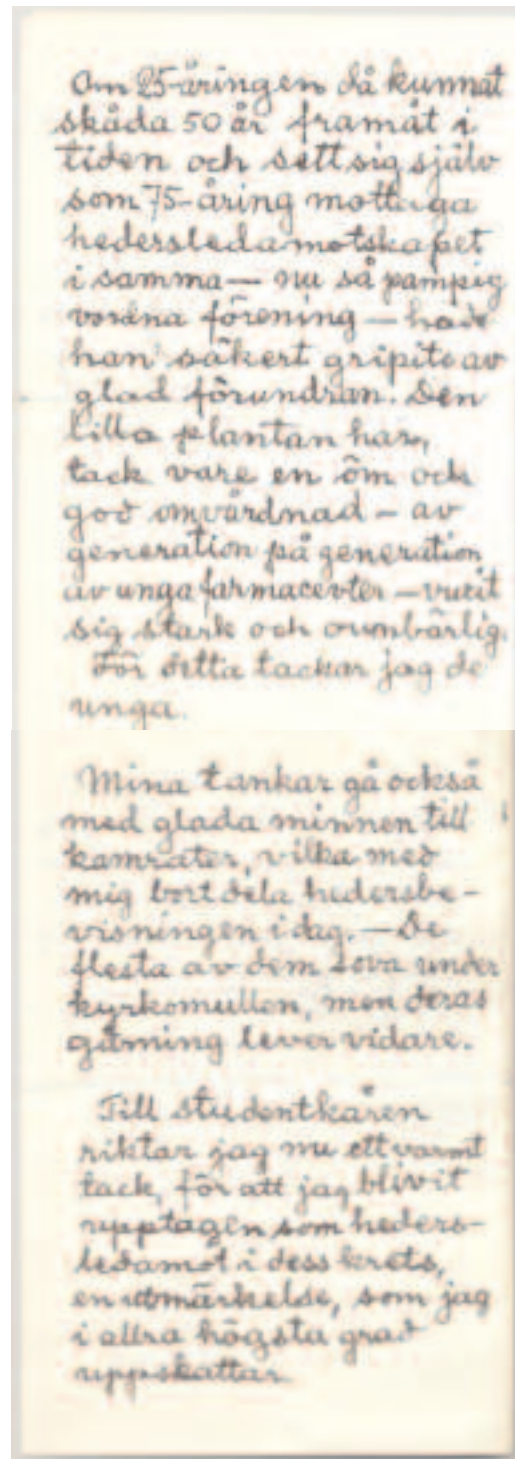
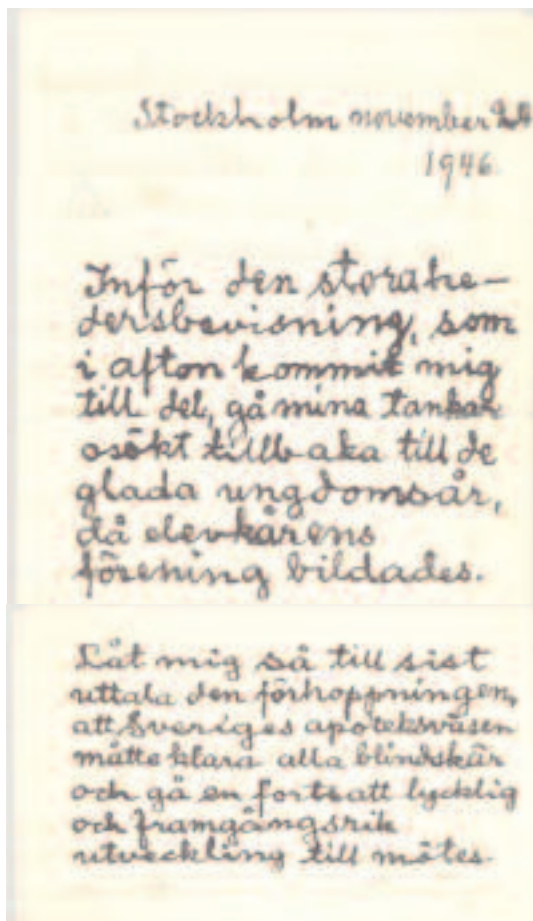
Gullström var en stor beundrare av Carl Wilhelm Scheele och skrev en biografi över honom 1934. I Wien lyckades han få spår på ett medaljongporträtt av Scheele. Han fick hjälp av en kollega som efter envist detektivarbete hittade porträttet i Berlin. Man trodde att det var det enda autentiska Scheeleporträttet. Gullström inköpte det och skänkte det till Apotekarsocieteten. Det kom sedan att utgöra underlag till Scheelefrimärket. Dessvärre har en konsthistoriker sedan funnit att klädsnittet som personen på bilden bar inte fanns förrän 1810.

Aktiv sportsman

Gullström utövade aktiv skytte- och seglingssport särskilt under Karlstadstiden. Han var framgångsrik som tävlingsseglare och vann flera internationella kappseglingar. Under hela hans yrkeskarriär var segling hans stora passion. Varje sommar seglade Gullström Vildanden med hustru Greta och medföljande gast från Oslo, runt Skåne och upp till Djursholm. Han fick en diger samling pokaler.

Hedersbetygelser

Med ett aktivt internationellt umgänge var det givet att Gullström blev hedersledamot i flera utländska sällskap bland annat i Danmark, Finland, Norge och Österrike. Han tilldelades också en rad svenska utmärkelser såsom riddare av Nordstjärneorden (RNO) och riddare av Vasaorden (RVO). 1946 utsågs han till hedersledamot i Farmaceutiska Studentkåren.

Slutord

Stellan Gullström avled den 12 maj 1951 i Danderyd och begravdes i familjegraven i Filipstad.

När vi tecknar Stellan Gullströms gärningar framträder en internationalist med stort socialt patos och en rikt begåvad yrkesman med stor organisatorisk förmåga.

Mer att läsa finns i Stellan Julius Gullström 1871-1951, Farmaceutiska Studentkåren 1896-2006. Av Anders Grahnén och Leif H Eklund.

Anders Grahnén

Gunnar Lundberg 1920-2009

Apotekare Gunnar Lundberg, Linköping, avled den 30 mars i år. Han var entusiastisk och idog till livets slut. Blott några veckor före hans bortgång hade vi samtal om en förestående visning av Apoteket i Gamla Linköping. Ett museiapotek, som sedan det öppnades 1991 var en ögonsten för Gunnar.

Gunnar Lundbergs entré på den farmaceutiska banan skedde på apoteket Wasen i Linköping. Här påbörjade han ett mångårigt framgångsrikt apoteksarbete.

Hans kunnighet inom verksamheten kom även att utnyttjas vid olika former av personalutbildning. Gunnars speciella skötebarn var de mängder av författningar som omgärdar apoteksområdet.

1970 erhöll Gunnar Lundberg personliga privilegiet på apoteket i Kisa, för att 1971 tillträda en tjänst inom det då nybildade Apoteksbolaget som biträdande regionchef inom Linköpingsregionen. En tjänst som han kunnigt och samvetsgrant förvaltade till sin pensionering 1984.

Men Gunnar Lundbergs yrkesbana avslutades inte i samband med pensioneringen.

Under slutet av 1980-talet växte ett spännande projekt

avseende ett apotek i Gamla Linköping fram. 1991 kunde apoteket invigas efter mångas arbetsinsatser, men där Gunnars entusiasm, engagemang och kunnighet blev en enastående tillgång. Under de år som gått sedan dess har Gunnar med god assistans av hustrun Kerstin, lagt ned ett aldrig sinande engagemang på detta apotek, som förvisso är en pärla att visa besökarna i Gamla Linköping. Gunnars farmacihistoriska kunskaper och intresse togs även tillvara på det nationella planet där han även blev hedersledamot i det Farmacihistoriska Sällskapet med huvudsäte i Stockholm.

För alla oss som varit verksamma i och kring det Gamla Apoteket är det nu en uppgift att vårda och även utveckla det som grundlagts av Gunnar Lundberg.

Vi kommer att minnas Gunnar Lundberg, hans engagemang och med vilken glädje han alltid agerade och försökte se till att de tusentals människor som besökt det Gamla Apoteket fick uppleva vårt yrkes intressanta historia.

Leif V Eriksson, Claes Wallén

Doktor Carlander i praktiken

Läkekonst 1793-1814

Doktor Christofer Carlander var verksam i Göteborg under åren 1793 till 1814. Trots att det då ännu inte fanns några krav på att läkare skulle föra journal över sina patienter gör Carlander det. Han skriver omfattande och för patienten sammanhållna journaler under hela sin verkssamma göteborgstid. Journalerna innehåller mycket information, om staden, befolkningen, levnadsförhållanden, sjukdomar och behandlingar. De omfattar över 2 000 folioark. Gudrun Nyberg, själv läkare, har bearbetat det omfattande materialet. För några år sedan publicerade hon boken Doktor Carlanders Göteborg, där hon beskrev levnadsförhållanden i Göteborg. Nu har hon utkommit med ytterligare en bok, benämnd Doktor Carlander i praktiken. I den beskrivs doktors arbetsvillkor, men framför allt vilka sjukdomar som förekommer och hur de behandlas.

Genom att han omsorgsfullt beskriver både sjukdomssymtomen, behandlingarna och påfallande ofta utfallet kan man följa hur han bygger upp sin erfarenhet och får belägg för eller reviderar sin uppfattning om olika sjukdomars bakgrund och olika behandlingsmetoders effektivitet. Närmast rörande är beskrivningen om hur smittkoppsvaccinationen växer fram som en självklar del av sjukdomsprofylaxen. Utan kännedom om mikrobiologi och utan tillgång till epidemiologiska kartläggningar arbetar de fåtaliga göteborgsläkarna. De tar smittämnen från en eller flera sjuka och inokulerar, studerar resultatet (om det "tar" eller inte). Ibland har de svårt att få tillräckligt mycket, de

blandar från flera, skickar till varandra, försöker få från andra orter. Hela tiden iakttar Carlander resultaten och resonerar omkring dem.

Läkemedlen är de som man kan förvänta sig, dessutom förekommer fortfarande mycket åderlåtning. Carlanders relation till stadens inledningsvis två, senare tre apotekare finns också med i boken. Han kommenterar i journalerna, när patienterna rapporterat att läkemedlet inte sett likadant ut som förra gången och får då ofta av Carlander rådet att

besöka det andra apoteket. Under en stor malariaepidemi, har det ena apoteket fått hem dålig (förfalskad) kina, och råkar man få sådan "så frågar frossan platt intet därefter". Om kinan är god ger frossan beskedligt vika.

Carlander hör också till pionjärerna med digitalisbehandling; år 1800 ordinerar han digitalistinktur till en nervös mamsell, som lider av befängd hjärtklappning på nätterna. Efter några veckors behandling upphör hjärtklappningen och därmed också behandlingen.

Boken innehåller oerhört många exempel på behandlingar, behandlingsmöjligheter och behandlingsmisslyckanden och är ett mycket värdefullt och ovanligt exempel på hur det verkligen gick till i sjukvården. I övrigt känner vi ju mest till handböckernas beskrivningar av läkemedlen och deras tillverkning.

Författare: *Gudrun Nyberg*

Förlag: *Carlssons bokförlag 2009-06-17*

Ingegerd Agenäs

Uppsala Medicinhistoriska förening: 2008 och 2009

Uppsalas medicinhistoriska förening har utgivit två skrifter med presentationer av sin verksamhet.

2008 innehåller verksamhetsberättelser för 2007 för föreningen och det medicinhistoriska museet samt en lång rad recensioner.

2009 verksamhetsberättelser, föredragsreferat och recensioner.

Svensk Medicinhistorisk Tidskrift vol 12 nr 1 2008

Ett nytt välmatat nummer av medicinhistorisk tidskrift har just utkommit av trycket. Det avbildade försättsbladet visar ett pussel som sågats av den blivande nobelpristagaren Hugo Theorell under hans studietid, för att finansiera fiollektionerna. Han lär ha gjort åtskilliga sådana

lövsågsarbeten, men detta är ett av de få som överlevt. En av de stora artiklarna handlar om Hugo Theorell och är skriven av sonen Henning Theorell.

Den mest omfattande artikeln handlar om Paracelsus, Theophrastus Bombastus von Hohenheim och har under rubriken – en läkare i vetenskapens eller villfarelsens anda. För oss har ju Paracelsus främst varit den som försökte röja något i de senmedeltida brygderna med tiotals olika, mer eller mindre fantastiska ingredienser (enhörningshorn, mumiepulver, hundskit och så vidare, men alltid med litet opium) och för sin signaturlära.

Författarna Jonatan Wistrand och Peter M Nilsson påpekar inledningsvis att Paracelsus hör till de som inte låter sig inpassas i medicinhistoriens teoretiska ramverk. Han har blivit känd för upprepade konflikter med universitet, kollegor och apotekare; till exempel i Montpellier där han anklagade stadens läkare och apotekare för att inte behärska någon annan konst än att fylla kyrkogårdarna med

lik. Han redovisar också att han under sin långa vandringstid genom Europa – enligt en sannolikt inte korrekt uppgift, följde han som fältskär med Kristian den II:s trupper till Stockholm och var vittne till Stockholms blodbad – talade han med alla, läkare, fältskärer likaväl som kloka gummor och barberare. Han formulerade många sanningar, till exempel att det som gör giftverkan inte är ämnet i sig utan dosen. Från det härleder han sedan sin mera kända formulering: Det som är giftigt taget i överdos kan i en korrekt dos vara läkemedel.

Han kritiserade den sedan Avicenna, Galenus och andra antika storheter förhärskande fyrsaftsläran, men gjorde en egen teori om saltets, kvicksilvrets och svavlets princip. Han hävdade att ”medicinen är icke något annat än en stor, säker erfarenhet”. Samtidigt hävdar han att bibeln är den viktigaste av läkekonstens alla böcker. Han hävdar att människan har en astralkropp, i vilken hon bär den övriga naturens beståndsdelar inom sig. Han ser också ett inflytande från de sju himlakropparna på de sju viktigaste organen i kroppen. Läkemedlets spirituella kärna och astrala förbindelse kallar Paracelsus för arcana, och den kan med alkemiska metoder extraheras fram. Arcana lokaliserar i naturen genom olika växters symboliska utseenden. Magi är för Paracelsus förmågan att se de osynliga samband och behärska de osynliga krafter som förenar mikro- och makrokosmos. Däremot tar han avstånd från helgondyrkan, trollkonster och häxkraft.

Efter Paracelsus död kom under flera århundraden de paracelsiska läroarna att diskuteras hett och intensivt, för att så småningom modifieras och utgöra bakgrunden till den moderna kemien och medicinen.

Ytterligare en intressant artikel beskriver sjundedagsadventisterna internationella hälsoreform och vårdinrättningar i Sverige. Lägg här till en lång rad intressanta recensioner, diskussion om orsaken till pesten och Du får åtskilliga timmars intressant och trevlig läsning.

Ingegerd Agenäs

Våra vackraste apotek börjar synas på nätet!

Sverige har – sorgligt nog, kan vi farmacihistoriker tycka – inte mer än en handfull apotek med inredningar som är äldre än ett par decennier. Men några är fortfarande igång: Lejonet i Malmö, Svanen i Lund, Storken och Korpen i Stockholm. Farmacihistoriska Sällskapet vill visa upp dess pärlor för fler än apotekens kunder, och har från och med mars 2009 börjat presentera dem i ord och bild i sitt segment av Apotekarsocieteten's webbplats.

Vid utformning av presentationerna strävar vi efter att engagera personer med egna arbetserfarenheter från respektive apotek, vilket återspeglas i stora skillnader i struktur, omfattning och layout. Eftersom det handlar om ett lättläst elektroniskt medium skall man nog inte heller betrakta presentationerna som slutgiltiga – det är lätt att åstadkomma både tillägg, rättelser och ändrade bildföljder (tipsa gärna!).

Man kommer till dessa ögonodis genom att gå in på Apotekarsocieteten's webbplats www.swepharm.se, fälla ned menyn "Sektioner" och klicka på "Farmacihistoria". Sedan hittar man "Gamla apotek" i vänsterspaltens innehållslista och kan klicka sig vidare därifrån.

Vi vill peka på ett problem med vissa, moderna datorskärmar: Apotekarsocieteten's webbplats är byggd för det "gamla" 4:3-formatet, men försöker alltid fylla ut hela skärmens bredd. På nyare 16:9-skärmar kommer därför alla bilder att dras ut ca 1/3 i sidled (cirklar blir ovala till exempel). Pappersutskriften påverkas däremot inte av skärmparametrarna.

Bo Ohlson

Notis

1974 gjorde Farmacihistoriska Sällskapet ett uppdrag till apotekscheferna och bad att få exempel på lokala och apoteksunika trycksaker, som eventuellt skulle komma att ersättas. Nu står apoteken inför nya omfattande förändringar och ett nytt uppdrag har gått ut till över 900 mottagare med en anhållan om att få ta del av vad som idag kan finnas av lokalt och apoteksunikt slag. Vi hoppas få möjlighet att bevara litet av den nutid som snart är forntid, då en eller annan kanske vill studera hur det var runt milleskiftet 2000.

APOTEKARSOCIETETEN

SWEDISH ACADEMY OF
PHARMACEUTICAL SCIENCES

Apotekarsocieteten's biblioteks-, musei- och minnesfond

Stiftelsen Apotekarsocieteten's biblioteks-, musei- och minnesfond utlyser stipendier om totalt 20 000 kronor för att främja farmacihistorisk forskning och utbildning, musei- och biblioteksverksamhet. Detta ska uppfyllas genom utgivande av stipendier, bidrag till utgivande av farmacihistoriska publikationer, inköp av museiföremål och farmacihistorisk litteratur.

Ansökan skickas helst elektroniskt till [agneta.anders-](mailto:agneta.andersson@swepharm.se)

[son@swepharm.se](mailto:agneta.andersson@swepharm.se) genom blankett på [www.swepharm.se/lediga stipendier](http://www.swepharm.se/lediga_stipendier) alternativt kan ansökningsblankett fås från Apotekarsocieteten. En redogörelse ska insändas senast tre månader efter stipendiets/bidragets utnyttjande. Ansökan ska vara Apotekarsocieteten, att: Agneta Andersson, Box 1136, 111 81 Stockholm, tillhanda senast den **15 september 2009**. Beslut tas ca sex veckor efter sista ansökningsdag.